

УДК 343.235

Ю.Ю. ЛЕМІШКО, канд. юрид. наук, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ДОПОВНЕННЯ ПЕРЕЛІКУ ОБСТАВИН, ЯКІ ОБТЯЖУЮТЬ ПОКАРАННЯ

Ключові слова: обставини, які обтяжують покарання, критерії відбору до переліку обставин, які обтяжують покарання, обставини-претенденти

Обставини, які обтяжують покарання, є одними із засобів його індивідуалізації. Їх урахування поряд із ступенем тяжкості вчиненого злочину, обставинами, які пом'якшують покарання та даними про особу винного дозволяє призначити засудженій особі законне, справедливе, обґрунтоване та індивідуалізоване покарання. Обтяжуючі обставини, про які йдеться, передбачені в ч.1 ст.67 Кримінального кодексу України (далі – КК) у вигляді вичерпного переліку та відповідно до п.3 ч.1 ст.65 КК України виступають одним із критеріїв призначення покарання. У зв'язку з тим, що вони відображають підвищену суспільну небезпечність вчиненого діяння та/або підвищену суспільну небезпечність особи винного, їх урахування на практиці дозволяє суду обрати злочинцю більш суворий вид та/або розмір (строк) покарання в межах санкції статті Особливої частини КК, за якою кваліфікується вчинений за наявності таких обставин злочин.

Здебільшого, вивчення обставин, які обтяжують покарання, здійснювалося науковцями в межах більш широких проблем, таких як особливості призначення покарання (М.І. Бажанов, Є.В. Благів, Д.С. Дядькін, М.А. Шнейдер); дослідження загальних засад призначення покарання (Г.С. Гаверов, В.В. Полтавець); призначення покарання за окремі види злочинів (М.К. Горя, А.А. Музика та О.П. Горох); характеристика кваліфікуючих ознак злочинів певного виду (О.В. Ільїна). Обставини, які

обтяжують покарання разом із обставинами, що його пом'якшують, досліджували у своїх монографіях С.С. Гаскін, С.П. Донець, І.І. Карпець, Л.Л. Кругліков та інші вчені. Вивченню суто обтяжуючих обставин були присвячені дисертації таких науковців, як Г.К. Буранов, А.П. Козлов, І.М. Федорчук. В Україні окремі аспекти проблематики обтяжуючих обставин у наукових статтях розглядали О.О. Дудоров, В.М. Бурдін, О.Ф. Книженко та інші вчені.

Незважаючи на значну увагу, що приділяється в науковій літературі вивченню обтяжуючих обставин, існує ціла низка питань, які потребують свого подальшого вирішення. Зокрема, до них можна віднести питання щодо найменування обставин, передбачених у ч.1 ст.67 КК, їх співвідношення з обтяжуючими обставинами, закріпленими в диспозиціях статей Особливої частини КК, вирішення проблеми виходу за межі вичерпного переліку обтяжуючих обставин шляхом урахування при призначенні покарання окремих показників, що відображають підвищену тяжкість конкретного злочину та даних, що негативно характеризують особу винного тощо. Метою цієї ж статті є дослідження можливості розширення переліку обставин, які обтяжують покарання, за рахунок деяких обставин (або чинників), що наявні при вчиненні злочину, для надання науково обґрунтованих рекомендацій стосовно доцільності/недоцільності їх подальшого закріплення в ч.1 ст.67 чинного КК. Варто зазначити, що після прийняття чинного КК України, незважаючи на низку внесених до нього змін, перелік обставин, які обтяжують покарання, який є вичерпним (ч.3 ст.67 КК), жодного разу докорінно не переглядався, оскільки віднесення законодавцем переважної більшості чинників, перелічених в ч.1 ст.67 КК, до обставин, які обтяжують покарання, є відображенням законодавчих традицій та пов'язано із втіленням у життя такого принципу розвитку кримінального права, як наступність. Сутність останнього полягає в тому, що всі корисні, достатньо ефективні та вивірені часом правові норми повинні залишатися у КК України [1, с.10]. Враховуючи викладене, стає зрозумілим, чому час-від-часу

у науковій літературі висловлюються пропозиції щодо доповнення цього переліку якимись новими чинниками.

Перелік обставин, які обтяжують покарання, формує законодавець, а отже, при цьому він повинен керуватись певними критеріями, на підставі яких із усієї сукупності об'єктивних та суб'єктивних чинників, що супроводжують учинення конкретного злочину (назвемо їх *обставинами-претендентами*), обираються саме ті з них, які доцільно передбачити в ч.1 ст.67 КК. У логіці підставою віднесення елементу до множинності є сукупність характерних властивостей множинності (ознак, рис) [2, с.682]. Звідси, вчені цілком аргументовано вважають, що критеріями віднесення того чи іншого чинника до обтяжуючих обставин виступають їх певні риси, тобто ознаки.

Найбільш досконалим, на наш погляд, концепцією ознак, якими мають бути наділені обставини-претенденти для того, щоб законодавець включив їх у перелік обтяжуючих обставин, запропонував Л.Л. Кругліков. Так, на думку вченого, *мінімально необхідними рисами (ознаками)* для цього виступають: а) значущість впливу обставин-претендентів на відповідальність та покарання та б) їх знаходження поза колом звичайних («типових») обставин. У свою чергу, *додатковими ознаками* обставин-претендентів є: а) типовість (характерність); б) безумовність (обов'язковість) впливу на покарання; в) суворо визначена спрямованість впливу; г) непохідність від інших обставин, які вже знайшли відображення у переліку [3, с.229–230].

Не вдаючись до дискусії стосовно доцільності виокремлення деяких із перелічених ознак (рис) та їх назви, оскільки це перебуває поза межами нашого предмету дослідження, розкриємо стисло їх зміст. Під *значущістю впливу на відповідальність та покарання* розуміється можливість обставин-претендентів здійснювати настільки суттєвий (значний) вплив на рівень (ступінь) суспільної небезпечності злочину і злочинця, що суд в кожному випадку може розпізнати їх, вичленити і зафіксувати при призначенні покарання. У зв'язку із тим, що врахування при призначенні пока-

рання обставин, передбачених у ч.1 ст.67 КК, не завжди впливає на його міру (наприклад, за наявності декількох обставин, що пом'якшують покарання та даних, що позитивно характеризують винного), видається більш коректним позначати цю ознаку, як *значущість впливу обставини-претендента на ступінь суспільної небезпечності діяння та (або) особи винного*.

Знаходження поза колом звичайних («типових») обставин (або не характерність обставини-претендента для більшості злочинів) означає те, що не може виступати обтяжуючою обставиною чинник, який є звичайним для будь-яких злочинів чи злочинів певного виду (наприклад, сам факт настання суспільно небезпечних наслідків при умисному вбивстві або використання холодної чи вогнепальної зброї при розбої).

Ознака *типовості (характерності)* вказує на *можливість прояву* обставини-претендента у більш або менш значному колі злочинів. Однак, як справедливо відзначає О.В. Ільїна, застосування терміну «типовість» є некоректним, а тому краще замінити цю ознаку на ознаку *«можливість прояву при вчиненні більшості злочинів»* [4, с.28]. Отже, чим більше конкретних видів злочинів, передбачених в Особливій частині чинного КК, може бути вчинено за наявності відповідних обставин-претендентів, тим більшою є вірогідність того, що законодавець включить їх до переліку обставин, які обтяжують покарання.

Водночас видається безпідставним виділення такої ознаки, як *безумовність (обов'язковість) впливу*, під якою розуміється здатність обставини, *передбаченої у законодавчому переліку*, неодмінно позначатися на ступені суспільної небезпечності вчиненого та (або) особи винного, а відповідно і на покаранні, незалежно від інших конкретних особливостей злочину та особи винного. Доцільність виокремлення такої ознаки викликає сумнів, оскільки, по-перше, йдеться про її наявність у обставини, яка *вже включена* до відповідного законодавчого переліку, тоді як нас цікавлять саме ті риси обставин-претендентів, що виступають критеріями для їх відбору до ч.1 ст.67 КК. По-друге, як вже

зазначалось, наявність у вчиненому злочині декількох обставин, які пом'якшують покарання, в сукупності з даними, що позитивно характеризують особу винного, нейтралізує вплив обтяжуючої обставини на ступінь суспільної небезпечності, а тому її врахування ніяк не вплине на підвищення (збільшення) міри покарання в межах санкції статті Особливої частини КК.

Наступною є *ознака суворой визначеної спрямованості впливу*. Її наявність свідчить про те, що в перелік обтяжуючих обставин може бути включена лише та обставина, яка в будь-яких ситуаціях виключно підвищує ступінь суспільної небезпечності діяння (та) або особи винного, а звідси, і впливає на посилення (обтяження) покарання. Оскільки спрямованість впливу таких обставин визначена у законі заздалегідь, то обставини-претенденти «змінного» характеру (тобто, такі чинники, які в окремих злочинах можуть перейти у свою протилежність за характером впливу на покарання) не повинні включатись до відповідного законодавчого переліку.

Непохідність від інших обставин, що знайшли своє відображення в переліку, означає, що до нього не повинні включатися обставини-претенденти, які є похідними від уже передбачених там обставин, тобто такі, які б конкретизували та розкривали зміст останніх.

Отже, для того, щоб включити обставини-претенденти до ч.1 ст.67 КК, необхідно встановити сукупність таких ознак, як: 1) *значущість впливу на ступінь суспільної небезпечності діяння та (або) особи*; 2) *знаходження поза колом звичайних («типових») обставин*; 3) *можливість їх прояву на практиці при вчиненні більшості злочинів*; 4) *суворо визначену спрямованість впливу*; 5) *непохідність від інших обставин, уже передбачених у законодавчому переліку*. Відсутність хоча б однієї із перелічених ознак у обставини-претендента свідчить про недоцільність включення її до переліку обставин, які обтяжують покарання.

Слід також відмітити, що досить важливе значення для вирішення питання про можливість розширення переліку обтяжуючих обставин за рахунок нових обставин-претендентів

має з'ясування механізму їх впливу на ступінь суспільної небезпечності. Варто погодитись із С.П. Донецем у тому, що цей механізм впливу доцільно розглядати через призму елементів складу злочину [5, с.45–47]. Відповідно, такий вплив здійснюється: а) через об'єкт злочину – шляхом появи додаткового об'єкту злочинного посягання (наприклад, при вчиненні злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій або при вчиненні злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності); б) через об'єктивну сторону – за рахунок підвищення вірогідності заподіяння шкоди об'єкту, що знаходиться під кримінально-правовою охороною (наприклад, при вчиненні злочину особою повторно та рецидиві злочину) або збільшення обсягу шкоди (наприклад, при вчиненні злочину з особливою жорстокістю); в) через суб'єктивну сторону – внаслідок впливу обтяжуючих обставин на конкретний зміст інтелектуального та вольового моментів злочинних дій особи, а саме – за допомогою мотивів, мети, емоцій (наприклад, під впливом матеріальної або службової залежності тощо), що в кінцевому підсумку призводить до підвищення суспільної небезпечності як злочину, так і особи винного; г) через суб'єкт. Хоча він і виступає четвертим елементом складу злочину, проте, водночас, є однією із складових більш широкого поняття – «особа винного». У свою чергу, ступінь суспільної небезпечності особи проявляється через певні позитивні або негативні риси, які повністю або частково проявляються у вчиненому та не є величиною постійною: вона може або зростати, або зменшуватися, а іноді набувати нульового значення. Обтяжуючі обставини, як власне і пом'якшуючі, повинні виявити міру та мінливість цієї міри у бік підвищення або зниження [5, с.45–46].

З'ясувавши ознаки відбору обставин-претендентів до переліку обставин, які обтяжують покарання, та механізм їх впливу на ступінь суспільної небезпечності, перейдемо до аналізу висловлених науковцями рекомендацій щодо розширення переліку обтяжуючих обставин у КК за рахунок нових чинників. Так, І.М. Федорчук, шляхом внесення відпо-

відних редакційних змін до п.2 ч.1 ст.67 КК, пропонує визнати обставинами, які обтяжують покарання, такі форми співучасті, як «вчинення злочину групою осіб чи злочинною організацією» [6, с.108, 189]. Що стосується першого чиннику (вчинення злочину групою осіб), то його закріплення у ч.1 ст.67 КК видається недоцільним із таких міркувань. Відповідно до ч.1 ст.28 КК, «злочин визнається вчиненим групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою». Отже, йдеться про вчинення злочину двома співвиконавцями, змова між якими відбувається на стадії замаху на злочин. Останнє має місце у випадках, коли одна особа приєднується до вже розпочатої злочинної діяльності іншої особи, тобто під час безпосереднього виконання об'єктивної сторони конкретного складу злочину. У таких випадках є всі підстави вважати про наявність у даної обставини-претендента такої ознаки, як *значущість впливу на ступінь суспільної небезпечності діяння*. Цей вплив тут проявляється через об'єктивну сторону злочину, оскільки узгодженими, спільними зусиллями декількох суб'єктів злочину суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом, спричиняється більша за обсягом шкода, порівняно із випадками вчинення такого самого злочину одноособово. Проте, слід поставити під сумнів наявність у чиннику, що аналізується, такої ознаки, як *можливість його прояву на практиці при вчиненні більшості злочинів певної групи*. Аналіз диспозицій статей Особливої частини КК свідчить, що зазначена форма співучасті передбачена як кваліфікуюча ознака у диспозиціях 11 статей (ч.2 ст.121, ч.2 ст.126, ч.3 ст.152, ч.2 ст.153, ч.2 ст.197¹, ч.2 ст.296, ч.2 ст.317, ч.2 ст.402, ч.2 ст.404, ч.3 ст.405, ч.3 ст.406 КК). Відповідно, на практиці суттєве підвищення ступеня суспільної небезпечності буде наявним лише при вчиненні групою осіб злочинів, передбачених статтями 110, 115, 122, 127, 185 та 194 КК. За таких обставин, доцільніше буде проаналізувати необхідність включення цього чиннику в диспозиції зазначених статей як кваліфікуючої ознаки.

Правомірно вітчизняний законодавець не визнав обставиною, що обтяжує покарання і другий чинник, а саме «вчинення злочину злочинною організацією». Як слушно зауважив А.О. Пінаєв, це не створює прогалини в законодавстві, оскільки низка статей Особливої частини КК передбачає вчинення злочину у зазначеній формі співучасті як конструктивну (основну) ознаку складу злочину [7, с.34], а тому цьому чиннику також не властива така ознака, як *можливість його прояву на практиці при вчиненні більшості злочинів*. Дійсно, створення злочинної організації, керівництво нею, участь у ній або у вчинюваних нею злочинів тощо, а також заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності розглядається за чинним КК України як самостійні склади злочинів, передбачені статтями 255 та 256 КК. Спеціальними складами, в яких передбачається створення чи участь в злочинних організаціях особливої виду, будуть виступати склади злочинів, передбачені статтями 257, 258-3, 260 КК. Їх аналіз дозволяє зробити висновок, що сам факт створення злочинної організації вже утворює закінчений склад злочину, тоді як вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів учасниками такої організації, що і є кінцевою метою її створення, потребують додаткової кваліфікації. Відповідно, покарання конкретній особі буде призначатись за сукупністю злочинів (ст.70 КК). У таких випадках додаткова вказівка на вчинення злочину у складі злочинної організації, як на обставину, що обтяжує покарання, буде зайвою, оскільки порушуватиме принцип *non bis in idem*. До того ж варто пам'ятати про те, що у випадках, коли злочинна організація вчиняє злочини, обов'язковими ознаками яких виступає «вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою», чи «вчинення злочину організованою групою», то кваліфікація дій її учасників має відбуватися із посиланням на відповідну частину статті Особливої частини КК, в якій закріплено ці ознаки. За таких умов *de-facto* вже відбувається подвійне інкримінування одних і тих самих обставин вчиненого злочину, а тому ідея про закріплення як обтяжуючої обставини, вчинення злочину у зазна-

ченій формі співучасті, дійсно виглядає, на нашу думку, не досить вдалою.

Пропонувалося у кримінально-правовій літературі визнати обставиною, що обтяжує покарання, «вчинення злочину щодо близьких особи, яка виконує службову діяльність або громадський обов'язок» [6, с.189]. Слід погодитися, що зазначена обставина-претендент без сумнівів наділена такою ознакою, як *значущість впливу на ступінь суспільної небезпечності діяння та (або) особи*, оскільки вчинення злочину щодо такої категорії потерпілих дійсно свідчить про підвищену суспільну небезпечність як злочину, так і винної особи. За її наявності виникає новий об'єкт кримінального посягання: крім основного безпосереднього об'єкта такий злочин також порушує суспільні відносини щодо нормального здійснення потерпілого службової або громадської діяльності у зв'язку із вчиненням злочину щодо його близьких осіб. Водночас, прагнення винного перешкодити правомірній діяльності потерпілого, чи припинити її, змінити її характер, помститися за неї, свідчить про підвищену суспільну небезпечність такої особи. Зазначена обставина наділена і такою ознакою, як *суворо визначена спрямованість впливу*, бо вчинення злочину у зв'язку із виконанням особою службового або громадського обов'язку, як правило, відображає саме *підвищену суспільну небезпечність злочину та особи винного*. Також вона *знаходиться поза межами звичайних («типових») обставин*, оскільки вчинення злочину далеко не завжди обумовлено здійсненням близькими особами потерпілого правомірної службової чи громадської діяльності. Проте, варто констатувати відсутність у цієї обставини-претендента такої обов'язкової ознаки, як *можливість її прояву при вчиненні більшості злочинів*. Так, у 43 статтях Особливої частини КК вчинення злочину щодо особи (чи її близького родича) у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку¹ виступає основною (конструктивною) ознакою (статті

112, 170, чч.1-2 ст.171, 280, чч.1-2 ст.342, 343, 344, чч.1-3 ст.345, чч.1-3 ст.346, 347, 348, 349, чч.1-3 ст.350, 352, 376, чч.1-3 ст.377, 378, ст.379, 380, 386, 397, чч.1-3 ст.398, ч.1 ст.399, 400, ч.1 ст.404, ч.4 ст.404, ч.1-2 ст. 405, 443, 444 КК), тоді як у п.8 ч.1 ст.115 КК України цей чинник передбачено як кваліфікуючу ознаку складу злочину. Оскільки поняття «службовий обов'язок» потрібно розглядати в широкому значенні, не лише як діяльність службової особи в межах своєї компетенції, а й професійну чи виробничу діяльність інших осіб, які не є службовими особами, якщо така діяльність пов'язана із наданням послуг чи виконанням певних робіт або здійсненням певних повноважень щодо окремих осіб, то на нашу думку, прояв цієї обставини можливий при вчиненні лише 10 злочинів, передбачених в Особливій частині КК (статті 121, 122, 125-127, 129, 147, 163, 194 та 195 КК). Вочевидь, такої кількості злочинів, які можуть бути вчинені за наявності такої обставини-претендента недостатньо для того, щоб встановити у неї ознаки, що аналізується, а тому непотрібно включати цей чинник до переліку обставин, які обтяжують покарання.

Варто згадати пропозицію Г.П. Новосьолова щодо розширення переліку обтяжуючих обставин за рахунок «вчинення злочину організатором чи підбурювачем», а пом'якшуючих – «учинення злочину пособником» [8, с.136–138, 174]. Вважаємо, що абсолютно точно формалізувати співвідношення суспільної небезпечності різних видів співучасників на практиці неможливо, оскільки в конкретних злочинах воно може бути різним, а отже, розширення переліку обтяжуючих обставин вказівкою на конкретний вид співучасника у вчиненому злочині видається неможливим. Крім того, пособник і виконавець чи організатор і виконавець утворюють групу осіб за попередньою змовою, вчинення злочину якою вже виступає у п.2 ч.1 ст.67 КК обставиною, що обтяжує покарання. Це свідчить про те, що відсутня така обов'язкова ознака обставини-претендента, як *непохідність від інших обставин, що знайшли своє відображення в переліку*. До того ж, не потрібно забувати про наявність спеціальних правил призначення

¹ У диспозиціях статей Особливої частини КК ця обставина як основна ознака складу злочину має інше законодавче формулювання.

покарання за злочин, вчинений у співучасті (ч.4 ст.67 КК). Так, вказівка у цій нормі на врахування при призначенні покарання характеру участі у вчиненому злочині свідчить про те, що врахуванню підлягає саме та роль, яку виконує особа під час вчинення злочину у співучасті. Вище викладене свідчить про те, що запропоновану обставину-претендента недоцільно включати до ч.1 ст.67 КК.

Висловлювалися в науковій літературі і пропозиції включити до переліку обставин, які обтяжують покарання, і такий чинник, як вчинення злочину з корисливих мотивів [9, с.248]. У чинника, що розглядається, наявна така ознака, як *значущість впливу на ступінь суспільної небезпечності діяння та особу винного*. Підвищення ступеня суспільної небезпечності тут відбувається через суб'єктивну сторону злочину, а саме шляхом його впливу на конкретний зміст інтелектуального та вольового моментів злочинних дій особи, що в кінцевому підсумку призводить до підвищення суспільної небезпечності як злочину, так і особи винного. Проте, сумніви викликає наявність у обставини-претендента, що аналізується, такої ознаки, як *можливість її прояву при вчиненні більшості злочинів певної групи*. Як видається, О.О. Мясніков справедливо пояснює відсутність вказівки на вчинення злочину з корисливих мотивів² як на обставину, що обтяжує покарання, тим, що такий мотив включено в низку статей Особливої частини КК в якості основної чи кваліфікуючої ознаки складу злочину [10, с.101]. Дійсно, аналіз злочинів, передбачених в Особливій частині КК, свідчить, що законодавець в усіх випадках, де наявність корисливих мотивів вказує на суттєве підвищення суспільної небезпечності вчиненого злочину, передбачив цю обставину-претендента як кваліфікуючу (особливо кваліфікуючу) ознаку. До таких злочинів можна віднести суспільно небезпеч-

² Зауважимо, що вчинення злочину з корисливих мотивів, разом із таким чинником, як учинення злочину з інших низьких мотивів визнавалось обставинами, що обтяжують відповідальність, за КК УРСР 1960 р. (п.4 ст.41 КК). Проте, при прийнятті у 2001 році чинного КК, законодавець не включив цей чинник до ч.1 ст.67 КК України.

ні діяння, передбачені в п.6 ч.2 ст.115, ч.2 ст.146, ч.2 ст.296, ч.2 ст.317, ч.2 ст.330, ч.2 ст.383, ч.2 ст.384, ч.2 ст.447, ч.2 ст.431, ч.2 ст.432 КК. У статтях 148–151¹, 167, 185–193, 219, 232, 258–5, 285–5, 319, 364, 364¹, 365², 368, 368², частини 2–3 ст.369² та 464 КК корисливий мотив виступає основною ознакою цих складів злочинів. Звідси, доповнення переліку обтяжуючих обставин вказівкою на вчинення злочину з корисливих мотивів, видається недоцільним.

Підсумовуючі вищевикладене, можна зробити такі висновки:

1. Підставою закріплення обставини-претендента у переліку обставин, які обтяжують покарання, є встановлення сукупності у нього таких ознак, як: (1) значущість впливу на ступінь суспільної небезпечності діяння та (або) особи; (2) знаходження поза колом звичайних («типових») обставин; (3) можливість їх прояву на практиці при вчиненні більшості злочинів; (4) суворо визначену спрямованість впливу; (5) непохідність від інших обставин, уже передбачених у законодавчому переліку;

2. Хоча в науці кримінального права і пропонували розширити перелік обставин, які обтяжують покарання, за рахунок ряду чинників, однак жоден із них не наділений усією сукупністю ознак, встановлення яких дозволило закріпити їх у переліку обставин, які обтяжують покарання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тацій В. Я. Ще одна спроба «гуманізації» кримінального законодавства України / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, Ю. В. Гродецький, А. О. Байда // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 1 (2). – 312–330.

2. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник / Н. И. Кондаков. – М. : Наука, 1975. – 720 с.

3. Кругликов Л. Л. О месте смягчающих и отягчающих обстоятельств в уголовном праве / Л. Л. Кругликов // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань : тези доп. та повідомл. учасн. Міжнар. симп. (23–24 верес. 2011 р.). – Л., 2011. – С. 227–230.

4. Ільїна О. В. Кримінально-правова характеристика кваліфікуючих ознак корисливих злочинів проти власності: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Ільїна Оксана Валеріївна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – 201 с.

5. Донец С. П. Смягчающие и отягчающие обстоятельства в уголовном праве (Правовая природа, классификация, проблемы учета): дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Донец Сергей Петрович ; Казан. гос. ун-т. – Казань, 2003. – 223 с.

6. Федорчук І. М. Обставини, які обтяжують покарання, за кримінальним правом України: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Федорчук Іванна Миколаївна ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Л., 2010. – 215 с.

7. Пинаев А. А. Курс лекций по Общей части уголовного права / А. А. Пинаев. – Харьков : Харьков юрид., 2002. – Кн. 2 : О наказаниях. – 194 с.

8. Новоселов Г. П. Критерии определения судом меры наказания : учеб. пособие / Г. П. Новоселов. – Свердловск : Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1984. – 72 с.

9. Кругликов Л. Л. Дифференциация ответственности в уголовном праве / Л. Л. Кругликов, А. В. Васильевский. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 300 с.

10. Мясников О. А. Смягчающие и отягчающие наказание обстоятельства в теории, законодательстве и судебной практике / О. А. Мясников. – М. : Юрлитинформ, 2002. – 240 с.

Лемішко Ю. Ю. Про доцільність доповнення переліку обставин, які обтяжують покарання / Ю. Ю. Лемішко // Форум права. – 2015. – № 4. – С. 155–161 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_4_29.pdf

Встановлені ознаки, наявність яких дозволить включити конкретний чинник до переліку обставин, які обтяжують покарання, розкрито їх зміст. Проаналізована доцільність та можливість розширення ч.1 ст.67 КК за рахунок нових обставин-претендентів. Доведено, що на сьогодні перелік обставин, які обтяжують покарання, не потребує змін.

***

Лемішко Ю.Ю. О целесообразности дополнения перечня обстоятельств, отягчающих наказание

Установлены признаки, наличие которых позволит включить конкретный фактор в перечень обстоятельств, отягчающих наказание, раскрыто их содержание. Проанализирована целесообразность и возможность расширения ч.1 ст.67 УК за счет новых обстоятельств-претендентов. Доказано, что на сегодняшний день перечень обстоятельств, отягчающих наказание, не требует изменений

***

Lemishko Ju.Ju. About Expedience of Addition of List of Aggravating Circumstances

Signs, the presence of that will allow plugging a certain factor in the list of circumstances, aggravating punishment, are set, their maintenance is exposed. Expediency and possibility are analyzed expansion of ч.1 ст.67 УК due to new circumstances-pretenders. It is well-proven that to date list of circumstances, aggravating punishment does not require changes.